

Filozofija politike Ortege y Gasset

Jelić, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:608926>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Petra Jelić

FILOZOFIJA POLITIKE ORTEGE Y GASSETA

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Raul Raunić

Zagreb, srpanj 2020.

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Povijesni, teorijski i politički kontekst djelovanja Ortege y Gasseta.....	2
1.1. Kraj španjolskog kolonijalnog carstva i Generacija 98.....	2
1.2. Ortega i Generacija 14.....	4
2. Uvod u Orteginu filozofiju.....	6
2.1. Okolnost kao uvjet ljudskog života.....	6
2.2. Filozofija života i važnost ljubavi.....	8
3. Ortegina filozofija u društvenom i političkom kontekstu.....	12
3.1. Čovjek – masa i njegove karakteristike.....	12
3.2. Beskičmenost društva kao uzrok pobune masa.....	15
3.3. Elitizam.....	16
3.4. Europa kao rješenje.....	20
4. Orteginu nasljeđe u našem dobu.....	22
Zaključak.....	25
Popis literature.....	26

Filozofija politike Ortege y Gasseta

Sažetak

U radu se razmatra filozofija politike istaknutog španjolskog filozofa José Ortega y Gasseta. Kao polaznu točku svoje filozofije Ortega uvodi teoriju o okolnostima. Živjeti znači djelovati u svijetu, odnosno, *ja sam ja i moje okolnosti*. Nasuprot takvog načina življenja, Ortega uočava pojavu modernog fenomena čovjeka – mase, njegove karakteristike te opasnosti koje on predstavlja. Pobuna masa je najveća bolest koja se dogodila ne samo španjolskom, nego i cijelom europskom društvu. Ona sprječava bilo kakav oblik autentične egzistencije čovjeka odbijajući biti vođena odabranom manjinom koja jedina može spriječiti njeno širenje.

Ključne riječi: okolnost, čovjek – masa, pobuna, manjina

Political Philosophy of Ortega y Gasset

Abstract

The paper discusses the philosophy of politics of distinguished spanish philosopher José Ortega y Gasset. As the starting point of his philosophy Ortega introduces his theory of circumstances. To live means to react to the world, in other words, *I am I and my circumstances*. Contrary to that way of living, Ortega notices an appearance of a new modern fenomen: the mass – man, his characteristics and a danger that he represents. The revolt of the masses is the biggest disease that happened to, not only the spanish, but to the whole european society. It prevents any form of authentic being by refusing to be guided by selected minority who is the only one that can prevent its spreading.

Key words: circumstance, mass – man, revolt, minority

Uvod

Španjolska je oduvijek bila zemlja velikih romanopisaca, pjesnika i umjetnika. Sam spomen Cervantesa, García Lorce ili pak Picassa dovoljan je da se shvati o kakvoj bogatoj umjetničkoj baštini se ovdje radi. Međutim, kada se govori o filozofiji, riječi najednom postaju manjkave. Očita nezainteresiranost domaće i strane javnosti za bavljenje španjolskom filozofskom misli mogla bi se opravdati činjenicom da je njemačka filozofska tradicija tijekom XIX. i XX. stoljeća bila toliko snažna i utjecajna te je u svom punom sjaju zasjenila one druge.

No, iako se nije osobito istaknulo među europskom filozofijom, španjolsko filozofsko stvaralaštvo nije zato manje vrijedno. Njegovu okosnicu čine dvije ličnosti: Miguel de Unamuno i José Ortega y Gasset, dva intelektualca koja su djelovala početkom XX. stoljeća. Obojicu je okupiralo pitanje budućnosti španjolskog naroda, ali su im pristupi bili znatno drugačiji. Za razliku od Unamuna i njegove većinski egzistencijalne filozofije, Ortega pitanje ljudskog života stavlja u društveni kontekst te daje detaljnu analizu i dijagnozu španjolskog naroda te naglašava njegovu nužnu povezanost s Europom.

U ovome radu analizirat ću Orteginu filozofiju politike koju on temelji na istraživanju modernog fenomena omasovljenja i onemogućavanja postojanja autentične egzistencije. Nadalje, razradit ću njegovu teoriju o okolnostima kao temeljnim čimbenicima ljudskog života koja se proteže kroz sva njegova djela. Naglasit ću i razloge zbog kojih je Ortegina filozofija politike toliko moderna i aktualna. Osvrnut ću se i na određene eseje koji nemaju nužno filozofsku tematiku, ali koji se mogu povezati s njegovom političkom teorijom. Time ću dokazati zaokruženost Ortegina opusa. Budući da je svaka filozofija nedvojbeno vezana uz vrijeme u kojem nastaje, na samom početku rada izložit ću povijesni, teorijski i politički kontekst u kojem je Ortega živio i djelovao te izdvojiti najvažnije informacije o njegovu životu.

1. Povijesni, teorijski i politički kontekst djelovanja Ortege y Gasseta

1.1. Kraj španjolskog kolonijalnog carstva i Generacija 98

Tijekom povijesti Španjolska je glasila kao jedna od vodećih europskih velesila. Takvu titulu može zahvaliti svojoj izuzetnoj sposobnosti kolonizacije koja je rezultirala činjenicom da je u XVI. stoljeću vladala velikim dijelom Sjeverne i Južne Amerike. Evangelizacija te širenje španjolskog jezika i kulture bili su glavna zadaća španjolskih osvajača čiji utjecaj vidimo i danas, posebice na području Južne Amerike. No, početak kraja španjolskog carstva mogao se naslutiti već u prvoj polovici XIX. stoljeća kada nastaju sukobi za prijestolje, tzv. *guerras carlistas*.¹ Unutarnjim borbama oslabljenu Španjolsku na samom kraju XIX. stoljeća dodatno će potresti i rat sa Sjedinjenim Američkim Državama u kojem je Španjolska izgubila svoje zadnje prekomorske kolonije: Kubu, Portoriko i Filipine. Ta 1898. godina postat će simbol dekadencije nekad vodećeg kolonizatorskog carstva.

Takva politička, ali i duševna klima zahtijevala je reakciju i angažman tadašnjih vodećih intelektualaca. Kažemo i duševna zbog toga što su se Španjolci teško uspijevali prilagoditi na novonastalu situaciju. U glavama ljudi nastala je zbunjenost te strah od nepredvidive budućnosti zbog toga što su navikli u svemu biti najbolji, a sada im se po prvi put nametnulo pitanje: Što sada kada više nismo ona velika, slavna Španjolska? Upravo takav način življenja kritizira Ortega u svom djelu *Beskičmena Španjolska* gdje tvrdi da je život koji se temelji na prisjećanju nekadašnje slave jedan od razloga španjolske propasti budući da u takvom okruženju nema mjesta planiranju bolje budućnosti.² Međutim, prije nego li se je Ortega počeo baviti pitanjem španjolske stvarnosti, njegovi nešto stariji kolege intelektualci započeli su sa stvaranjem posebnog modernističkog pravca u književnosti, a i filozofiji, gdje su iskazivali svoju zabrinutost zbog krize u koju je Španjolska upala na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće. Ta književno-filozofska grupa nazvana je Generacija 98 po prethodnoj spomenutoj kriznoj 1898. godini.

Njeni najznačajniji predstavnici, uz središnju figuru Miguel de Unamuna, bili su Ramón Menéndez Pidal, Ángel Ganivet, Ramón María del Valle Inclán, Azorín, Antonio

¹ Naziv za tri oružana sukoba tijekom XIX. stoljeća (1833. - 1839., 1846. - 1848., 1872. - 1876.) koje karakterizira borba između pristaša kralja i protivnika monarhije.

² José Ortega y Gasset, *España invertebrada* <http://meditaciones.org/wp-content/plugins/pdfjs-viewer-shortcode/pdfjs/web/viewer.php?file=http://meditaciones.org/wp-content/uploads/2018/06/ESPA%C3%91A-INVERTEBRADA.pdf&download=true&print=true&openfile=false> (pristup: listopad 2019)

Machado te Pío Baroja. „Njihovi sudovi o Španjolskoj i svemu španjolskom pronalaze nadahnuće u pobuni: u nezadovoljstvu koje traži obnovu zemlje kroz znanje o njoj i kroz njezino upoznavanje. Bila je to skupina intelektualaca čije će stvaralaštvo odrediti kulturni život španjolske na početku XX. stoljeća.“³ Ono što je svim tim autorima bilo zajedničko jest svijest o dekadenciji Španjolske te pesimistično gledanje na budućnost. Njihov je stav bio taj da je u Španjolskoj nestalo bilo kakve nade i ambicije te da ona više nije niti sjena onoga što je nekoć bila.

Nadalje, drugi problem kojeg Generacija 98 stavlja u središte svog promišljanja je pitanje španjolskog identiteta koji se polako počeo gubiti između tradicije i modernosti. Španjolska kao da je bila neodlučna u tome kojoj se strani treba prikloniti. Autori se okreću pejzažu Kastilje kao izvoru inspiracije te pokušavaju u njemu pronaći bitne karakteristike španjolskog identiteta. Analiziraju govor i običaje udaljenih kastiljskih zaseoka, proučavaju klasične mitove i legende, pišu putopise, a sve u svrhu pronalaska onog esencijalno španjolskog. Zbog toga ne čudi činjenica da je umjetnički izražaj ovih autora vrlo subjektivan i književno orijentiran, izuzimajući filozofa Unamuna.

Generacija 98 također dovodi u pitanje i odnos Španjolske prema Europi budući da je Španjolska sve više težila izoliranosti i samoći, zaboravljajući pritom činjenicu da ona jest dio europskog kontinenta. Tako će i Unamuno u svom eseju objavljenom 1906. godine pisati o novim zahtjevima koji su se nametnuli Španjolcima: moraju biti moderni i moraju biti Europljani, ići u korak s novim stoljećem.⁴ Unamuno se slaže s tim zahtjevima, ali ne napušta ideju o očuvanju tradicije za koju, prema njemu, uvijek ima mjesta.

Za razliku od njega, Ángel Ganivet će se žustro protiviti otvaranju Španjolske ka Europi i svemu modernome što ona predstavlja. Španjolska se, prema njegovim riječima, mora restaurirati unutar svojih granica na način da se odupre idejama novonastalog industrijskog društva.⁵ Upravo će to pitanje europeizacije Španjolske biti i sastavni dio Ortegine filozofije politike, no, za razliku od Generacije 98 koja je samo dijagnosticirala taj problem bez da je pokušala naći praktično rješenje, Ortega će u Europi vidjeti izlaz iz krize te će o tome napraviti detaljno razrađen program.

³ Andreja Jakuš, „Razvoj španjolske filozofske misli od Seneke do danas“, u: Tomislav Krznar (ur.), *Filozofija je djelo. Približavanje misli španjolskog filozofa Joséa Ortege y Gasseta*, Hrvatsko filozofsko društvo/Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017., str. 43

⁴ Miguel de Unamuno, „Sobre la europeización (arbitrariedades)“, *La España moderna*, 1906 (216), str. 64. -83.

⁵ Francisco Javier Ochoa de Michelena, „La europeización de España desde la cultura y las categorías del juicio. Reflexiones en torno a Ganivet, Unamuno y Ortega“, *Revista Castellano-Manchega de Ciencias Sociales*, 2007 (8), str. 193- 213

1.2. Ortega i Generacija 14

Društveni i politički uvjeti u Španjolskoj tijekom početka XX. stoljeća bili su, kao što je već prethodno spomenuto, glavni uzročnici deprimirajuće atmosfere među njezinim intelektualcima. Književna djela jasno su reflektirala mentalno stanje većine Španjolaca. Zanimljivo je spomenuti i značaj Prvog svjetskog rata u kojem Španjolska nije sudjelovala, ali koji je podijelio španjolsku javnost na dvije strane: dok je većina umjetnika i intelektualaca bila na strani Saveznika, vojska i Crkva priželjkivale su pobjedu Njemačke zbog toga što su smatrale da bi njemačka pobjeda pridonijela „pročišćavanju Europe od grijeha, demokracije i komunizma (koji je na uznemirujući način trijumfirao u Rusiji 1917. godine).“⁶ Rat je također uzrokovao veliku inflaciju u Španjolskoj zbog koje su nastali nasilni prosvjedi diljem zemlje. Takvo političko i društveno okruženje pokazalo je da je Restauracija⁷, započeta još 1874. godine, postala neodrživa. Ona je trajala sve do 1931. godine kada je proglašena Druga španjolska republika koja je osam godina kasnije zamijenjena Francovom diktaturom.

Unatoč burnim događanjima na političkoj i društvenoj sceni, početak XX. stoljeća bio je izuzetno plodan za španjolsku književnost. U ovome razdoblju javlja se veliki broj pisaca koji su kroz svoja djela govorili o problemima Španjolske. Osim već spomenute Generacije 98, nešto kasnije javlja se i Generacija 14, često nazivana i *novecentismo*. Radi se o grupi književnika, esejista i filozofa čija je najveća kulturna aktivnost bila u prvom i drugom desetljeću XX. stoljeća.

Njezin najpoznatiji predstavnik zasigurno je Ortega y Gasset. Tomu u prilog ide i činjenica da je španjolski pedagog Lorenzo Luzuriaga 1947. prvi nazvao ovu grupu Generacija 14, i to zbog sljedećih razloga: 1914. godine Ortega je u Madridu održao svoju poznatu konferenciju pod nazivom *Stara i nova politika* te je upravo te iste godine objavio svoje prvo djelo *Meditacije o Quijoteu*.⁸ Luzuriaga je prepoznao važnost i inovativnost Ortegine misli pa zato ne čudi podatak da se Generacija 14 često naziva i Ortegina generacija.

Njeno najistaknutije obilježje svakako je europeizam, a njeni članovi, među kojima su i Gabriel Miró, Juan Ramón Jiménez i Manuel Azaña, „afirmiraju se kao Europljani kojima

⁶ G.G. Brown, *Historia de la literatura española 6/1. El siglo XX*, Ariel, Barcelona, 2002., str. 18

⁷ Razdoblje u španjolskoj povijesti započeto 1874. kada je srušena Prva španjolska republika te je ponovno uspostavljena monarhija na čelu sa dinastijom Burbonaca.

⁸ Manuel Menéndez Alzamora, *La Generación del 14. Una aventura intelectual*, Siglo XXI, Madrid, 2009., str.

je stran svaki nacionalizam ili imperijalizam.“⁹ Za razliku od Generacije 98 koja je analizirala stanje u državi sa velikom dozom pesimizma koji je ponekad ostavljao dojam pretjeranog očajaja, Ortega i njegovi kolege objektivnije počinju gledati na španjolski problem. Stavljaju na stranu slavnu prošlost svoje zemlje, izbjegavaju nepotrebno žaljenje zbog novonastale situacije te se orijentiraju na budućnost Španjolske koju smatraju dijelom europske kulture.

⁹ Ksenija Šulović, „Ideja o europeizaciji Španjolske početkom 20.stoljeća“ u: Tomislav Krznar (ur.), *Filozofija je djelo. Približavanje misli španjolskog filozofa Josúa Ortege y Gasseta*, Hrvatsko filozofsko društvo/Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017., str. 51

2. Uvod u Orteginu filozofiju

2.1. Okolnost kao uvjet ljudskog života

Ortega je još od malih nogu bio upoznat s političkom i novinarskom djelatnošću. Dovoljno je samo spomenuti da je njegov djed Eduardo Gasset y Artime osnovao španjolske dnevne novine *El Imparcial*, a otac mu je kasnije postao jedan od njihovih vodećih urednika. Tako je i sam Ortega, tijekom studija filozofije na Sveučilištu u Madridu i na brojnim njemačkim sveučilištima, često pisao i objavljivao filozofske članke i eseje za razne novine diljem Španjolske. Zbog toga se korijeni njegove filozofske misli mogu naći u tim razgranatim člancima i esejima različitih tematika, a tu je misao Ortega kasnije elaborirao i proširio u svojim knjigama.

Iako je od najranije mladosti pisao, Ortega svoju prvu knjigu pod naslovom *Meditacije o Quijoteu* objavljuje tek 1914. godine, a započinje ju na sljedeći način:

Pod naslovom *Meditacije* ovaj prvi svezak najavljuje nekoliko ogleđa različitih lekcija i malobrojnih posljedica, koje će objaviti profesor Filozofije *in partibus infidelium*. Neki od njih, poput ovog niza *Meditacija o Quijoteu*, raspravljaju o visokosežnim temama; drugi o skromnijim temama, neki pak o neznatnim temama – svi se na koncu, izravno ili neizravno, odnose na španjolske okolnosti.¹⁰

U samo jednoj rečenici Ortega je izrekao par temeljnih činjenica koje će prožimati cijelo njegovo kasnije djelo, a upravo te činjenice najavljuju i rađanje jedne nove filozofske misli u Španjolskoj. Iako bi po samom naslovu djela čitatelji mogli zaključiti da se radi o još jednoj književnoj analizi Cervatesova romana, Ortega jasno naglašava da njegovo djelo pokriva pregršt različitih tema, poput književnosti, filozofije, kulture, umjetnosti, itd. Ono što im je zajedničko jest činjenica da se sve one odnose na španjolsku zbilju, na okolnosti koje su u to vrijeme okruživale španjolski narod.

Julián Marías, jedan od najistaknutijih Orteginih učenika i štovatelja njegova djela, u predgovoru trećem izdanju *Meditacija o Quijoteu* ističe da su one "polazna točka njegovog sveukupnog kasnijeg djela, točka u kojoj je autor stigao do samoga sebe, počeo ovladavati vlastitom filozofijom..."¹¹ Marías nadalje oštro kritizira nedostatak interesa od strane španjolske javnosti za dublje promišljanje o Orteginom djelu te površno interpretiranje

¹⁰ José Ortega y Gasset, *Meditacije o Quijoteu*, Demetra, Zagreb, 2008., str. 45- 46

¹¹ Isto, str. 2

Meditacija. Nedostatak interesa Španjolske za filozofiju uopće kritizira i sam Ortega u prethodno citiranoj uvodnoj rečenici *Meditacija* kada sebe ironično naziva profesorom Filozofije *in partibus infidelium*, odnosno, u zemlji nevjernika.

U Španjolskoj nema filozofije jer njezin narod još nije spoznao svoje okolnosti kao temeljne uvjete života: "Čovjek ostvaruje maksimum svojih mogućnosti kada stekne punu svijest o svojim okolnostima."¹² Ljudski život za Ortegu nije puka čovjekova egzistencija, čovjek samo kao subjekt, nego je to simbioza čovjeka i njegove okoline, objekta. Život je reakcija čovjeka na sav osjetilni i neosjetilni svijet koji ga okružuje. "Ja sam ja i moja okolnost, i ne spasim li nju ni ja se neću spasiti."¹³ Drugim riječima, ne počnem li brinuti o svojim okolnostima, propast ću i ja, jer ja sam neodvojiv od nje. Neraskidiva je i nužna veza između mene i svijeta jer pomoću svijeta, odnosno, pomoću okolnosti, ja sebe gradim.

Ovu ideju o međusobnoj povezanosti svijeta Ortega je započeo još 1910. godine¹⁴ u eseju *Adam u raju* govoreći o planetarnom sustavu u kojem je bitak svakog planeta određen unutar tog sustava. Tako i planet Zemlja ne bi bio to što jest da nije u određenom suodnosu sa ostalim planetima i obrnuto. Drugim riječima, svaki element tog planetarnog sustava nužno treba ostale kako bi uopće mogao postojati.¹⁵

Razmatranja o okolnostima kod Ortege su odlike njegova perspektivizma. Još je Nietzsche govorio o važnosti različitih perspektiva u poimanju svijeta oko sebe:

Čuvajmo se zamki takvih proturječnih pojmova kao što su „čisti um“, „apsolutna duhovnost“, „saznanje po sebi“: — tu se uvijek traži da zamislimo neko nezamislivo oko, oko koje ni na što nije usmjereno, koje je lišeno aktivne i interpretativne moći bez koje viđenje ne može biti viđenje nečega (...). Postoji samo perspektivističko gledanje, samo perspektivističko „saznavanje“; i ukoliko više omogućavamo afektima da dođu do riječi o nekoj stvari, utoliko više očiju umijemo angažirati oko jedne iste stvari, utoliko će biti potpuniji naš pojam te stvari.¹⁶

Svaki pojedinac poima stvarnost sa vlastitog gledišta. Ne postoji jedinstvena, apsolutna istina zajednička svim ljudima. Sasvim suprotno, različiti pojedinci različito mogu poimati istu stvar. To ne znači da je nečija stvarnost „ispravnija“, nego da obje jednako

¹² Isto, str. 70

¹³ Isto, str. 88

¹⁴ Još jedan dokaz o zaokruženosti Orteginog opusa. Sve temeljne teze njegove filozofije izrečene su ili metaforički ili na nešto manje elaboriran način u njegovim najranijim spisima i esejima.

¹⁵ Roberta Johnson, „La vida como problema en "Adán en el Paraíso" de Ortega y "El árbol de la ciencia" de Baroja“ <http://www.cervantesvirtual.com/obra/la-vida-como-problema-en-adan-en-el-paraiso-de-ortega-y-el-arbol-de-la-ciencia-de-baroja/> (pristup: siječanj 2020)

¹⁶ Friedrich Nietzsche, *Genealogija morala*, str. 47 <https://svetlogike.files.wordpress.com/2013/12/6919293-genealogija-morala-on-the-genealogy-of-morals.pdf>

vrijede. Ortegin perspektivizam se očituje u njegovom „vitalnom karakteru istine.“¹⁷ Drugim riječima, ne postoji lažna stvarnost, nego samo nepotpuna. Pojedinaac svoju viziju stvarnosti upotpunjuje idući kroz život, širenjem svoga iskustva. Zbog toga je istina vitalna jer ne postoji točka do koje se mora doći kako bi ona bila kompletna. Ortega govori o stalnom širenju naših perspektiva i gledanja na svijet, a okolnosti su sastavni dio tog procesa.

Čovjek, u Orteginom kontekstu – Španjolac, je suma svojih okolnosti koje djeluju na njega i obrnuto, a središnja okolnost o kojoj govori jest upravo Španjolska. No, što to zapravo znači? I sam Ortega si postavlja to pitanje:

Bože moj, što je to Španjolska? U širokom svijetu, usred bezbrojnih rasa, izgubljena između neograničenog jučer i onog sutra bez konca, pod ogromnom i kozmičkom hladnoćom zvjezdanog treptaja, što je ova Španjolska, ovaj duhovni promontorij Europe, ovaj naizgled pramac duše kontinenta? Gdje je – recite – jedna jasna riječ, jedna jedina blistava riječ koja može zadovoljiti čestito srce i istančan duh – jedna riječ koja će rasvijetliti sudbinu Španjolske?¹⁸

Ovo pitanje je zapravo parafraza glavnog problema kojim se bavila Generacija 98 o kojoj sam pisala u prvom poglavlju. Španjolski intelektualci s početka 20. stoljeća kao da su se jednoglasno dogovorili o tome da će im glavna tema razmatranja biti dekadencija Španjolske te pitanje njenog izlječenja. No, radi se zapravo o tome da su okolnosti koje su ih okruživale bile toliko pesimistične da jednostavno nisu mogli izbjeći pitanje o tome što je ostalo od Španjolske te kakva je njezina budućnost. Samim time ni Ortega, nekoliko godina kasnije, ne može pobjeći tom istom pitanju jer za njega se „pojedinaac u univerzumu može orijentirati samo kroz svoju rasu, jer je u nju uronjen kao kap u oblak koji putuje nebom.“¹⁹

2.2. Filozofija života i važnost ljubavi

Odgovor na pitanje o biti Španjolske Ortega vidi u filozofiji koja je za njega jedna vrsta konstantne težnje prema mogućim rješenjima. Kako bi filozofija uopće bila moguća, čovjek se mora otarasiti prošlosti kako bi prestao biti izgubljen, kao što sam na prethodnoj stranici citirala, između neograničenog jučer i onog sutra bez konca. Sasvim je jasno da tek kada čovjek napusti sva naslijeđena vjerovanja i kada ostane bez čvrstih korijenja za koje je

¹⁷ Antonio Rodríguez Huéscar, *Perspectiva y verdad*, Alianza Editorial, Madrid, 1985., str. 14

¹⁸ J. Ortega y Gasset, *Meditacije o Quijoteu*, str. 200

¹⁹ Isto, str. 200

bio vezan, ne preostaje mu ništa drugo doli stvarati nove temelje. A filozofija je upravo taj čovjekov napor da se riješi sumnje u koju je zapao, težnja za odgovorom.

Ortega će u svojim sveučilišnim predavanjima 1928. i 1929. godine definirati filozofiju kao „potrebitost uma.“²⁰ Ona je potrebna čovjeku kako bi ga naučila da ne bude zadovoljan s onim što mu je dano jer je to samo fragment onoga što čovjek tek može postati. Živjeti znači biti svjestan neograničenog broja mogućnosti, a ne se zadovoljiti s malim komadićem svijeta koji nam je dan. Čovjek živi u reakciji sa svijetom koji ga okružuje, a taj svijet je neograničen. Ortega naglašava da je važno da nam počne nedostajati ono što tek možemo postati, a prvi korak prema tomu jest osvijestiti se da nismo kompletne osobe onakvi kakvi smo sada. Filozofija je, dakle, djelovanje, napor koji ulažemo kako bismo nadvladali danu nam stvarnost koja nije ništa drugo doli komadić u moru neograničenih mogućnosti. Čovjek živi tako što reagira na svoje okolnosti. Bez te uzajamne veze mene i svijeta nema života. Prema tome, Ortegina se filozofija često naziva vitalistička, filozofija života, jer biti za njega znači živjeti.

Međutim, problem nastaje kada ljudi još uvijek nisu svjesni da je interakcija s okolinom nužan uvjet njihova života. U *Studijima o ljubavi* objavljenima 1939. godine Ortega piše:

Najčešći je utisak da živimo među mjesečarima koji kroz život idu utonuli u neki hermetički san iz kojega ih nije moguće probuditi i ukazati im na okolinu. Ljudski je rod, vjerojatno, gotovo uvijek živio u tom mjesečarskom stanju u kojem ideje nisu budna i svjesna reakcija na stvari, nego slijepa, automatska navada iz repertoara formula kojima sredina ispunjava pojedinca.²¹

Ovu uspavanost ljudske vrste Ortega je dijagnosticirao i među Španjolcima koji, sanjareći o slavnoj prošlosti, lelujaju besciljno u sadašnjosti, pritom ne razmišljajući o budućnosti. Okolnosti su posvuda, a „mi hodamo slijepi za njih, pogleda prikovanog uz daleke podvige, usmjerenog prema osvajanjima dalekih shematskih gradova.“²² Ovakvim gotovo pjesničkim jezikom Ortega duboko kritizira stanje u koje je zapao španjolski narod i, čak štoviše, dodaje da je „nemoralno da se neko biće ne trudi svaki trenutak svog života učiniti što intezivnijim.“²³

²⁰ José Ortega y Gasset, *Qué es filosofía?*, Espasa Calpe, Madrid, 1980.

²¹ José Ortega y Gasset, *Studije o ljubavi*, Demetra, Zagreb, 2009., str. 206

²² J. Ortega y Gasset, *Meditacije o Quijoteu*, str. 74

²³ J. Ortega y Gasset, *Studije o ljubavi*, str. 181

Vrstu života, u kojem pojedinac živi zatvoren spram zbilje, lijen i pasivan, Ortega izjednačuje sa zlobom. On se ovdje uvelike poziva i na Nietzscheovu teoriju zlobe ili ressentimenta koja tvrdi:

Dok svaki otmjeni moral izrasta iz trijumfirajućeg potvrđivanja, robovski moral unaprijed kaže ne onomu što je izvan, što je drugo, što nije on sam; i to ne je njegov stvaralački čin. To okretanje pogleda koji postavlja vrijednosti – taj nužni smjer prema vani, umjesto unatrag prema samom sebi – upravo to spada u resentiman.²⁴

Istu vrstu življenja Ortega nalazi u Španjolskoj. Kasnije će tako okarakterizirati i čovjeka – masu, ali o tome ću nešto kasnije pisati. „Mi Španjolci životu pružamo srce oklopljeno zlobom, a stvari, koje se od njega odbijaju, bivaju okrutno odbačene“,²⁵ tvrdi Ortega. Drugim riječima, okolnosti se nameću ljudima sa željom da u dualnoj vezi s njima dostignu puninu života, ali pojedinci se i dalje hermetički zatvaraju pred ikakvom novom mogućnosti, inovacijom ili saznanjem. Čovjek nema nepromjenjivu prirodu, nego se on neprestano razvija. Shvatiti život kao mogućnost kreiranja sebe stalnim istraživanjem i proširivanjem svojih okolnosti ključ je izlaska iz stanja pasivnosti.

Ortegina koncepcija života kao djelovanja podrazumijeva pogled na budućnost. Činjenica jest da u svakom danom trenutku našega života mi odlučujemo što ćemo sljedeće napraviti i brinemo se za ono što se tek treba dogoditi. Takvo budućnosno gledanje na svijet je ono što nedostaje Španjolskoj. Ortega će često u svojim djelima spominjati španjolsku opsjednutost sa prošlošću usred koje je u potpunosti zanemarena briga o budućnosti. „Španjolska je zemlja predaka! Prema tome, ona nije naša, nije slobodno vlasništvo sadašnjih Španjolaca. Oni koji su tu bili prije nas i dalje nama upravljaju te čine oligarhiju smrti koja nas ugnjetava.“²⁶

Ovom kritikom tradicionalizma koji se duboko ukorijenio među španjolskim društvom Ortega ne želi poručiti da treba potpuno raskinuti s prošlosti. Naprotiv, treba ju poznavati i poštovati, ali problem nastaje kada se sadašnjost želi zamijeniti s prošlosti. Stavljati ono mrtvo u sadašnjost fatalna je pogreška koju bi svatko trebao izbjegavati. Zastarjele institucije, vjerovanja i oblici življenja kočje bilo kakvu vrstu napretka. U *Temj našeg vremena* Ortega će govoriti upravo o važnosti djelovanja u smjeru budućnosti:

²⁴ Friedrich Nietzsche, *Uz genealogiju morala*, AGM, Zagreb, 2004., str. 34

²⁵ J. Ortega y Gasset, *Meditacije o Quijoteu*, str. 53

²⁶ José Ortega y Gasset, *Meditacije o Quijoteu*, str. 94

Moguće je savršeno predvidjeti tipičan osjećaj bliske budućnosti anticipirajući opći profil epohe koja nadolazi. Rečeno na drugi način, u jednoj epohi događaju se tisuće nepredviđenih situacija; ali ona sama nije slučajna, ona sadrži jedan određen i siguran kontekst. To isto se događa sa sudbinom pojedinca: nitko ne zna što će mu se dogoditi sutra, ali, ako zna kakav je njegov karakter, njegovi zahtjevi, njegova energija, prema tome može predvidjeti kakav će biti stil njegovih reakcija prije tih događaja.²⁷

Živjeti znači predviđati budućnost, odnosno, razumjeti okolnosti, te na temelju njih donijeti zaključak o nekom budućem djelovanju. Upravo u pojmu razumijevanja Ortega vidi nadu za izlazak iz usnulog stanja u kojem se oplakuje prošlost. Na prethodnim stranicama sam već objasnila važnost povezanosti subjekta i okoline, a ta se veza postiže upravo kada čovjek osjeća žudnju za razumijevanjem. Ortega tu žudnju vrlo platonski povezuje s ljubavi: „Premda impuls za razumijevanjem stvari ne počiva u izvornom obliku, postanku i vrhuncu svake ljubavi, ja vjerujem da je on obavezni simptom ljubavi.“²⁸

No, pojam razumijevanja za Ortega se bitno razlikuje od posjedovanja pukog znanja. Žudnja za razumijevanjem neophodna je čovjeku jer se njime čovjek dovodi u vezu sa svojom okolinom. Ono što se nalazi pred nama samo je jedan fragment, odnosno, komadić svega što postoji. Činjenično znanje onoga što nalazimo u svojoj neposrednoj blizini nije ništa doli hrpa međusobno nepovezanih i neovisnih činjenica. Ono što mi kao ljudi čiji um je stvoren za razumijevanje trebamo napraviti jest težiti povezivanju tog razgranatog znanja, drugim riječima, težiti filozofiji. „U tom smislu držim da je filozofija opća znanost ljubavi: unutar intelektualnog globusa, ona predstavlja najveću pokretnu silu prema sveobuhvatnoj povezanosti. U toj mjeri da u njoj postaje očita nijansa razlike između razumijevanja i pukog znanja.“²⁹

Ortega žustro kritizira one koji smatraju da je njihov djelić svijeta njegov totalitet. Takvi ljudi ne teže sveobuhvatnoj povezanosti, dapače, u njima uopće nije razvijen žar za razumijevanjem. Poimanje samo svoje zbilje kao cjeline svijeta nužno uvodi negativne posljedice: zatvaranje u sebe, otpor i netolerancija prema nepoznatome, nemogućnost razvijanja prema naprijed, zanemarivanje budućnosti i vraćanje prošlosti kao sigurnom utočištu. Upravo će takve posljedice Ortega primijetiti i u španjolskom društvu.

²⁷ José Ortega y Gasset, „Tema našeg vremena“, *Treći program Hrvatskog radija*, 1993 (40), str. 239

²⁸ José Ortega y Gasset, *Meditacije o Quijoteu*, str. 54

²⁹ Isto, str. 61

3. Ortegina filozofija u društvenom i političkom kontekstu

Dvadesetih godina prošlog stoljeća u Europi nastaju i trijumfiraju masovni pokreti poput fašizma i boljševizma dok u Španjolskoj započinje diktatura Prima de Rivere koja je, zbog njegove izrazite političke nesposobnosti, ukinuta 1930. godine te je godinu kasnije izglasano proglašenje Druge španjolske republike. U takvom političkom okruženju Ortega započinje sa objavljivanjem filozofskih eseja izrazito političke i društvene tematike u madridskom dnevniku *El Sol*. Te će radove 1930. godine skupiti te objaviti u knjizi pod naslovom *Pobuna masa* koja se smatra Orteginim najpoznatijim djelom koje mu je donijelo veliku popularnost, ne samo u Španjolskoj, nego i u cijeloj Europi.

No, Julián Mariás u uvodu *Pobune masa* naglašava da, unatoč popularnosti, knjiga nije bila shvaćena zbog toga što je „zbog svoje slave izolirana, izdvojena iz ukupnog Orteginog opusa u kojem leže njezini korijeni i konačno opravdanje.“³⁰ Zbog toga je tretirana kao isključivo politička knjiga, što je pogrešno. Zanemariti njezinu filozofsku pozadinu znači lišiti je pravog smisla jer, kao što sam već par puta spomenula, Ortegino se djelo treba promatrati kao cjelina, odnosno, kao skup povezanih ideja u kojemu se jedna nadovezuje na drugu. I sam će Ortega, u *Prologu za Francuze* 1937. godine, imati potrebu napomenuti čitateljima da je *Pobuna masa* samo kulminacija onoga svega što je ranije izrečeno: „Ni ova knjiga ni ja nismo politički usmjereni. Ovdje je riječ o nečemu što je postojalo prije politike i pripada njezinoj podlozi. Moj je rad mračan podzemni, rudarski posao.“³¹

3.1. Čovjek – masa i njegove karakteristike

Najveću prijetnju Španjolskoj, ali i europskoj budućnosti Ortega vidi u čovjeku – masi. Ova vrlo zanimljiva sintagma pojavljuje se prvi puta u *Pobuni masa*, ali njezin nagovještaj može se primijetiti i ranijim Orteginim spisima. Tako, primjerice, još 1914. Ortega piše o političkim misijama intelektualnih manjina koje bi trebale izbaviti nacionalne mase iz lijenosti i indiferentnosti prema političkom i društvenom životu.³² U *Beskičmenoj*

³⁰ José Ortega y Gasset, *Pobuna masa*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 7

³¹ Isto, str. 48

³² José Ortega y Gasset, „Vieja y nueva política“, u: José Ortega y Gasset, *Obras completas, Vol.I*, Alianza editorial, Madrid, 1987.

Španjolskoj iz 1921. godine koja govori o društvenoj i političkoj krizi u Španjolskoj nastaloj zbog pojave separatističkih skupina u Baskiji i Kataloniji, Ortega također piše o nedostatku onih najboljih koji bi vodili masu u pravom smjeru te o otporu mase da bude vođena. Takvo stanje u Španjolskoj on naziva bolešću.³³ No, što sve zapravo podrazumijeva čovjek – masa te koje mu odlike Ortega pridodaje?

Za početak je važno istaknuti da masa ne označava neku određenu društvenu klasu nego, naprotiv, možemo ju naći u svim oblicima društvenih klasa. Ona je, prema Ortegi, oblik ljudskog postojanja, „jedna vrsta na brzinu stvorena čovjeka.“³⁴ Ovdje se ne radi o masi kao o novom fenomenu koji je produkt modernog doba jer, kao što je opće poznato, mase u društvima postoje oduvijek. Ono novo što Ortega primjećuje jest inklinacija mase prema pobuni. To je rezultat nove vrste čovjeka koji sačinjava masu, a to je upravo već spomenuti čovjek – masa. Nastao u XIX. stoljeću kao direktan proizvod moderne civilizacije, čovjek – masa se je ukorijenio u gotovo sve sfere europskog društvenog života XX. stoljeća.

Razvoj znanosti, tehnike, industrije i liberalne demokracije u XIX. stoljeću rezultirao je ogromnim demografskim rastom. Tada se to činilo kao izuzetno pozitivna činjenica, međutim, dok se životni standard obogaćivao, ljudski duh je postajao sve siromašniji. Gotovo preko noći smo dobili tu ogromnu masu ljudi koja nije znala što da radi sa svim tim novim mogućnostima koje su joj se nudile. Ono što je jedino znala jest uživati u novootkrivenoj udobnosti života. Zato Ortega kaže sljedeće:

Tako otvorena situacija morala je prisilno u najdubljim slojevima tih prosječnih duša slaviti životni dojam koji se mogao izraziti duhovitom i dubokom uzrečicom našeg naroda: široka je Castilla.³⁵ To znači da u svim tim osnovnim i odlučujućim porecima život novom čovjeku ne postavlja zapreke.³⁶

Raznovrsnost novih mogućnosti te porast udobnosti života pridonijele su tome da prosječan čovjek ima sve veće zahtjeve i želje, a u isto vrijeme olako shvaća sve ono što mu se u tom trenutku nudi. Takav čovjek ne posjeduje svijest o tome da je sav životni razvoj rezultat velikih napora i rada pojedinaca, nego uzima svoj svijet zdravo za gotovo. S Orteginog stajališta, čovjek masa je razmaženo derište čije neprestane nove zahtjeve prati duboki osjećaj nezahvalnosti. Drugim riječima, masa smatra blagostanje prirodjenim pravom,

³³ José Ortega y Gasset, *España invertebrada*

³⁴ José Ortega y Gasset, *Pobuna masa*, str. 39

³⁵ Španj. izraz „ancha es Castilla“ - potaknuti nekoga da djeluje slobodno, raditi „što ti srce poželi“ ,odgovora našem „širok ti je put“.

³⁶ Isto, str. 89

a ne poduzima ništa kako bi se to blagostanje i održalo. Ortega je upotrijebio zanimljivu metaforu rekavši da „masa obično zahtijeva kruh, a to obično radi uništavajući pekare.“³⁷

Problem, dakle, nije u tome što masa nesmetano uživa u svim blagodatima koje joj se pružaju, nego što u potpunosti zanemaruje i odbija biti dijelom znanosti i složenih društvenih istraživanja i znanja koji bi pridonijeli poboljšanju društva i budućnosti. Masa ima dojam da je život lak i da će takav ostati zauvijek. Ona nema osjećaj za buduće djelovanje nego zadovoljno živi u sadašnjosti. Nebriga za budućnost je za Ortegu jedna od najvećih opasnosti koju sa sobom nosi čovjek – masa. Zbog toga Ortega takav način življenja smatra novom vrstom barbarstva.

Demokracija je, s jedne strane, unijela vrednotu jednakosti u politički život, ali je istodobno proširila to izjednačavanje u svim područjima života. Kao oblik isključivo političkog života, za Ortegu je demokracija nešto najbolje što se dogodilo. Međutim, „demokracija koja je pobjesnila i izašla izvan vlastitih okvira, demokracija koja je prodrila u religiju ili umjetnost, u misli i gestikulacije, u srce i običaje, jeste najopakija bolest koja može snaći jedno društvo.“³⁸ Takav devijantni oblik demokracije uživa čovjek - masa, on se proizvodi zahvaljujući njemu jer bolesna demokracija ne zahtijeva, prvenstveno s moralnog stajališta, prisutnost vrednota.

Stvorena kao oblik vladavine koji bi narod izvukao iz bijednog položaja i koji bi djelovao prvenstveno u korist njemu, demokracija se pretvorila u trijumf plebejizma. To bi značilo da se ono inferiorno plebejsko stavlja na pijedestal vrijednosti bez da se propituje treba li što poboljšati ili promijeniti, a masa se upravo u tome pronalazi i hrani. Time se dolazi do prevlasti većine i njenog mišljenja, bez da se priupita je li to mišljenje ispravno ili ne, a omasovljenjem „opada kritički publicitet i sposobnost razboritog utjecaja na procese oblikovanja socijalne i političke volje.“³⁹ Zbog toga će Ortega smatrati nužnom reformu demokracije, a jedna od stavki te reforme bilo bi djelovanje odabrane manjine ili elite, no o tome ću pisati nešto kasnije.

³⁷ Isto, str. 92 - 93

³⁸ José Ortega y Gasset, *Posmatrač*, Clio, Beograd, 1998., str. 21

³⁹ Raul Raunić, „Javni intelektualci i demokratska politička kultura“, u: *Filozofija je ženskog roda. Zbornik u čast Nadeždi Čaćinović*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2019, str. 23

3.2. Beskičmenost društva kao uzrok pobune masa

Korijen svih nedaća koje su zatekle Španjolsku krajem XIX. i početkom XX. stoljeća Ortega vidi u tzv. beskičmenosti španjolskog društva. Beskičmenjak je, u pejorativnom smislu, onaj koji je beskarakteran, koji nema ponosa, beznačajnik, gmizavac, slabić...⁴⁰ Upravo se ove karakteristike mogu pridodati i čovjeku – masi. Prema tome, najveći španjolski problem jest društvene i nacionalne prirode. Ekstremni slučaj povijesne beskičmenosti, tvrdi Ortega, događa se u Španjolskoj i to kada masa negira da je masa i kada odbija slijediti manjinu koja bi ju trebala voditi.⁴¹ Nacija je organizirana masa ljudi kojoj strukturu daje odabrana manjina, ali kada masa odbija biti vođena, nestaje strukture te nastaje kaos, odnosno, beskičmenost.

Početak kraja homogenosti španjolske nacije Ortega primjećuje još krajem XIX. stoljeća kada se pojavljuju etnički i teritorijalni pokreti, odnosno, separatizam i partikularizam koji su bili najizraženiji u Kataloniji i Baskiji, a koji su se nastavili sve do današnjeg dana. On smatra da je ekonomska pohlepa primarni motiv tih pokreta, a glavni cilj im je nacionalno uništenje. Pristaše partikularizma prestaju se osjećati dijelom cjeline kojoj pripadaju te više ne osjećaju solidarnost prema drugima. Drugim riječima, prestaje ih biti briga za tuđe potrebe. No, ono zanimljivo što primjećuje Ortega jest njihova hipersenzibilnost kada su u pitanju vlastite nedaće na koje nailaze. Zato ne čudi činjenica da često Baskijci i Katalonci znaju reći kako su tlačeni od strane Španjolske. To možda i nije točno, ali oni ne lažu kada to tvrde jer je to, iz njihova kuta gledanja, istina.

Iako je rođeni Madridanin, Ortega priznaje da je pretjerana centralizacija države uzrok nastanka separatističkih pokreta. Zbog toga tvrdi da je „Kastilja stvorila, ali i uništila Španjolsku.“⁴² Njezin zadatak bila je briga za dobrobit ostalih španjolskih pokrajina, no ona ih je na svojevrsan način napustila koncentrirajući se na sebe i očuvanje prošlosti u obliku zastarjelih institucija i dogmi. Tim postupcima je španjolski politički i društveni život postao izrazito pasivan i bez aktivnog zajedničkog življenja. Zbog toga pristaše separatizma više ne vide razloga da budu dio nacije. Zatim se u njima javlja inat koji im ne dopušta da se obraćaju

⁴⁰ http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eVdmXQ%253D%253D

⁴¹ José Ortega y Gasset, *España invertibrada*

⁴² Isto, str. 27

drugima za pomoć. Ovisiti o nekome značilo bi poniziti se, a to separatizam nikako ne dopušta. Nebriga političara za ostatak zemlje nužno sa sobom donosi i mržnju prema njima. Zapravo, za veliki dio zemlje političari prestaju i postojati. Ovo „apolitičko stanje nacije“⁴³, kako ga naziva Ortega, dovodi do zatvaranja ljudi u sebe, a upravo tu leži najveća opasnost.

Ono što čini naciju nisu niti pripadnost istoj rasi niti govorenje istog jezika, nego zajednička budućnost. Nacija je jedna vrsta projekta za budućnost sastavljena od skupine individua koji nužno imaju „futurističku konstituciju.“⁴⁴ Ljudsko biće uvijek ide prema nečemu te bi ga trebao pokretati impuls za napredovanjem. Međutim, u naciji koja je razorena međusobnim sukobima mišljenja i borbama nema mjesta napretku.

Nadalje, Ortega primjećuje da beskičmenost kao obrazac ponašanja nije tipična samo za španjolski narod. Njene simptome on vidi i u cijeloj Europi te nadodaje kako je „Europa tri stoljeća vladala u svijetu, a danas nije sigurna u to da vlada ni u to da će dalje vladati.“⁴⁵ Turbulentni odnosi između nositelja vlasti i puka, geografske razdiobe te težnje za odcijepljenjem od cjeline uzrokovale su dekadenciju normi koje su vladale te je nastupila vladavina čovjeka-mase koji nije sposoban stvoriti nove norme niti život usmjeriti ka budućnosti. Onaj koji je jedini u stanju preuzeti na se takvu zadaću jest, prema Ortega, odabrana manjina koja jedina može obuzdati pobunu mase.

3.3. Elitizam

Razmišljanja o eliti, odabranoj manjini, provlače se kroz cijelu filozofsku tradiciju, od Platona pa nadalje. Stoga ne čudi da dolazi do oblikovanja elitizma, stava koji tvrdi da „odabrani pojedinci ostvaruju nadmoćniju ulogu u svim područjima života i rada zajednice, odnosno, ponašanje određeno prema višim vrijednosnim kriterijima.“⁴⁶ Isto tako i u Orteginu nauku, nasuprot čovjeku – masi, stoji čovjek elite. Kada se masa, koja je prvotno konformistička i lišena ambicija, dovede do tog stupnja da postane kaotična rulja koja želi sama djelovati, nastaje nasilje.

⁴³ Isto, str. 29

⁴⁴ José Ortega y Gasset, *Pobuna masa*, str. 174

⁴⁵ Isto, str. 144

⁴⁶ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=17725> (pristup: svibanj 2020)

Ta izvorno „sanchopanzovska“⁴⁷ masa će uvijek imati tendenciju izdignuti se iznad svog prvobitnog stanja, vjerovati da je bolja od onih koji joj, uvjetno rečeno, nameću norme. Ortega će reći: „Kada masa djeluje sama, ona to čini samo na jedan način, jer drugi i nema: linčem.(...) A ništa manje ne čudi ni to što sad, kad mase pobjeđuju, pobjeđuje i nasilje i pretvara se u jedino sredstvo, jedinu doktrinu. Već odavno primjećujem taj napredak nasilja kao norme.“⁴⁸ Kako bi se spriječio takav crni scenarij, važno je da postoji odabrana manjina koja će masom upravljati, utjecati na nju i organizirati ju. No, postavlja se pitanje: Tko je zapravo ta elita u čije ruke Ortega želi staviti život mase?

Još je 1916. godine u *Promatraču* Ortega pisao o određenoj vrsti ljudi, Intelektualcima, koji su istaknutiji od Drugih. Ono što je važno spomenuti jest to da Intelektualac ne pripada određenom zanimanju ili profesiji, nego ga možemo naći u različitim poljima interesa. On shvaća svijet u svojoj punoći, razumije različitost i neograničenost perspektiva te ne uzima kao dane stvari koje mu se nude. Naprotiv, on ih preispituje, rastavlja na dijelove, problemski ih shvaća. Ne zadovoljava se samo onim što vidi nego konstantno preispituje svoje okruženje. Živi u skladu sa svojim okolnostima, svjestan ih je i razumije ih, ali ih i dovodi u pitanje.

Problem nastaje s pojavom lažnih Intelektualaca kojih ima napretek. Oni su zaslužni za činjenicu da je ugled Intelektualaca nestao zbog toga što oni samo služe zvanju kojem su se posvetili. Ortega zaključuje:

Zvanje je forma nečeg ljudskog, ali ipak prazna – prazna, jer joj upravo nedostaje ono djelotvorno ljudsko. (...) Društvo se zadovoljava najmanjim ispunjenjem, odnosno izvršenjem obaveze nametnute zvanjem. Društvo ima ista očekivanja kao i onaj Andaluzanin koji bi započinjući novu sliku, svjestan svog ništavnog slikarskog umijeća, sebi obično govorio: „Ako ispadne brada, bit će Sveti Antonije, a ako ne...bezgrešno začće!“⁴⁹

Istu kritiku, samo u malo drugačijem kontekstu, Ortega upućuje u *Pobuni masa* govoreći o rascjepkanosti znanosti. Krajem XIX. stoljeća došlo je do specijalizacije znanosti koja je rezultirala time da su znanstvenici počeli pridavati pažnju samo onom dijeliću znanosti za koji su bili zaduženi. Pritom su ti isti istražitelji ostavljali po strani ostale dijelove koji su ključni za razumijevanje cjeline. Takvo trganje znanosti na dijelove stvorilo je novu vrstu

⁴⁷ Lorenzo Peña, *Consideraciones críticas sobre el pensamiento filosófico-político de José Ortega y Gasset*, <http://digital.csic.es/bitstream/10261/14085/1/ortega.pdf> (pristup: svibanj 2020)

⁴⁸ José Ortega y Gasset, *Pobuna masa*, str. 131

⁴⁹ José Ortega y Gasset, *Posmatrač*, str. 8

znanstvenika, odnosno, novu vrstu čovjeka koji će, uz ogromno znanje koje ima o određenom predmetu istraživanja, u isto vrijeme biti i nesposoban za sve ostale stvari.

Bitno je, dakle, razlikovati javne intelektualce nasuprot intelektualaca u javnosti. Ove potonje karakterizira „preliminarno podvrgavanje izvanjskom autoritetu koji rađa predumišljaje i pristranosti.“⁵⁰ Njima je bitno dodvoravanje publici, odnosno, odobravanje mase, a pri tome se služe isključivo zatvorenim iskazima mišljenja koji odgovaraju situaciji i trenutku u kojem se nalaze. Takvo znanje, poopćeno i razmatrano samo sa jednog gledišta, vodi ka njegovu estradiziranju koje je onda u službi nekoga ili nečega, a ne radi sebe samoga.

S druge strane, javni intelektualci, oni koje Ortega smatra odabranom manjinom, rade u službi refleksivne kritike koja „njeguje praktičku imaginaciju te oslobađa skrivene mogućnosti postojećeg.“⁵¹ Javni intelektualac ima sposobnost kritičkog mišljenja, on prosuđuje na temelju relevantnih kriterija te nije jednostran. S obzirom da je kritičko mišljenje vrsta javnog mišljenja, ono je uvijek otvoreno za korekcije drugih mišljenja. Prema tome, javni intelektualac nije onaj koji će popustiti pritisku gomile, nego onaj koji će uvijek održavati poziciju kritike i samim time ponukati druge da to iste čine.

No, problem nastaje kada pseudoznanstvenik, „prototip čovjeka - mase“⁵² kako ga Ortega naziva, postane previše siguran u sebe i svoje znanje i odluči djelovati i izvan onoga dijela znanosti o kojemu zna mnogo. Prema tome, „on nije mudrac jer formalno ne zna ništa o onome što ne ulazi u njegovu specijalnost; ali nije ni nezalica jer je znanstvenik i jako dobro poznaje mali djelić svemira. Morat ćemo reći da je učeni nezalica.“⁵³ Glavna prijetnja napretku društva i države jest gomilanje takvih pseudoznanstvenika koji će se, sigurni u svoje znanje, nadobudno početi miješati u sve sfere javnog života.

Demokratizacija svih područja javnog života, koja naizgled ima vrlo pozitivnu emancipacijsku ulogu, dovela je do krize autoriteta, odnosno, njegova nestajanja. Odnos povjerenja ljudi u institucije odavno je nestao, a nametanje volje mase biva sve izraženije. „Intelektualna prevlast što je donosi brojnost vodi podilaženju, omasovljenju, populizmu i tiraniji većine.“⁵⁴ Populizam stvara jaz između naroda i političke elite, smatrajući da je elita korumpirana i da teži oduzimanju prava naroda. Dakle, populizam karakteriziraju dva obilježja: „pozitivno vrednovanje naroda i negativno vrednovanje političkih elita, odnosno

⁵⁰ Raul Raunić, „Javni intelektualci i demokratska politička kultura“, str. 28

⁵¹ Isto, str. 31

⁵² José Ortega y Gasset, *Pobuna masa*, str. 126

⁵³ Isto, str. 129

⁵⁴ Raul Raunić, „Javni intelektualci i demokratska politička kultura“, str. 22

antielitizam.“⁵⁵ Ovaj fenomen tako postaje plodno tlo i za lažne Intelektualce budući da će oni, ukoliko pridobiju masu umiljavajući joj se dijeljenjem jednakih stavova, uživati njeno priznanje.

Samim time, Ortega govori i o generiranju pseudointelektualaca u obliku filozofa, pisaca i profesora kojima stečeno zanimanje služi kao maska iza koje skrivaju svoje neznanje. Takvi ljudi uvijek teže društvenom priznanju jer imaju kompleks manje vrijednosti. Teže za jednakošću jer im je to svojstvena potvrda da vrijede, da su svi ljudi jednaki u svemu. U nedostatku takvog izjednačavanja ljudi, ostaje im prezir prema onima koji su bolji. Ortega se u ovom kontekstu poziva⁵⁶ i na Nietzschea, čiji je veliki čitatelj bio, i na njegov koncept pakosti, zlobe, resentimana koji vlada u javnoj svijesti. Ta je pakost zapravo preokret vrijednosti kada na mjesto odličnosti dolazi ono ništavno i bezvrijedno, a želja za izjednačavanjem biva sve istaknutija. Zanimljivo je spomenuti da je Nietzsche i u *Shopenhaueru kao odgajatelju* kritizirao tendenciju ljudi da se stapaju u masu te govorio o opasnostima koje nose pseudointelektualci:

Nikada svijet nije bio više svijet, nikad siromašniji ljubavlju i dobrotom. Učeni staleži više nisu svjetionici ili azil usred sveg tog nemira posvjetovljenja; i sami bivaju sve nemirniji, sve više bez misli i ljubavi. Sve služi nadolazećem barbarstvu, uključujući i sadašnju umjetnost i znanost. Obrazovani se čovjek izopačio u najvećeg neprijatelja obrazovanja, jer lažima želi poreći sveopću bolestinu, pa smeta Liječnicima. Govori li netko o njihovoj slabosti i suprotstavlja li se njihovu štetnom duhu laži, postaju ogorčeni, ti iznemogli jadnici.⁵⁷

Nadalje, kao uzrok europske dekadencije Nietzsche smatra pojavu tzv. morala stada, nasuprot moralu pojedinca. Ono što je masi, odnosno, stadu najviše od koristi postaje najviše mjerilo vrijednosti svih pojedinaca. U *Tako je govorio Zaratustra* kaže: „Ne treba pastira, a stado je jedno! Svaki hoće isto, svi su jednaki: ko drukčije misli, ide svojevolumno u ludnicu.“⁵⁸ Problem dakako nastaje kada stado poželi nametnuti svoje vrijednosti kao opće iz straha od višeg tipa čovjeka, morala pojedinca, koji stvara svoje vlastite vrijednosti. Iz straha se rađa i taj osjećaj ogorčenosti ili zlobe prema onomu boljemu, a koji je karakterističan za stado.

Istu dijagnozu je Ortega postavio i Španjolskoj. Već prethodno spomenuti partikularizam i separatizam samo su rezultat problema koji je mnogo ozbiljniji i veći upravo zato jer se nalazi u samoj duši naroda: mržnja prema boljima. To je prema Ortega glavni

⁵⁵ Berto Šalaj, Marijana Grbeša, „Što je populizam i kako ga istražiti“, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 2017 (3), str. 321 - 340

⁵⁶ José Ortega y Gasset, *Posmatrač*, str. 23

⁵⁷ Friedrich Nietzsche, *Shopenhauer kao odgajatelj*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2003., str. 19

⁵⁸ Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Moderna vremena, Zagreb, 2001., str. 14

razlog španjolske, ali i europske dekadencije. Težnja da se obezličí život guši priliku za razvoj autentičnosti. Svo djelovanje postalo je podređeno cilju stapanja u masu. I Nietzsche je upravo to prepoznao kao najveću bolest Europe:

Umanjivanje i izjednačavanje europskog čovjeka kriju našu najveću opasnost, jer taj prizor zamara... Mi danas ne vidimo ništa što hoće da bude veće, mi slutimo da sve postaje još niže i niže, tanje, dobroćudnije, pametnije, ugodnije, prosječnije, ravnodušnije, više kinesko, više kršćansko — čovjek, van svake sumnje, postaje sve „bolji”... Upravo tu leži kob Europe.⁵⁹

Demokracija koja je prije štitila i zalagala se za individualnost i odličnost sada je pobješnjela i degenerirana. Ortega dodaje da „ono što danas nazivamo javnim mnijenjem i demokracijom dobrim dijelom nije ništa drugo do gnojna izlučevina tih gnojnih duša.”⁶⁰ Zbog toga je nužno potrebna intervencija odabrane manjine koja bi razvila ono stanje u kojemu su demokracija i zakon sinonimi, a ne trijumf mase koja djeluje izravno bez zakona.

Elita se ne izabire niti se nameće. Ona se istakne svojim naporima i radom s ciljem da politički obrazuje masu, da ju pravilno vodi i da spriječi njeno uzdizanje koji vodi ka propasti. Čovjek elite nikada ne prestaje pred sebe postavljati izazove i zadaće, a život promatra budno, širom otvorenih očiju. Ortega je često koristio tu metaforu budnosti stavljajući ju u opoziciju sa uspavanosti čovjeka – mase. Tako i u prologu četvrtog izdanja *Pobune mase* Ortega kaže da piše tu knjigu upravo zbog toga što „nije navikao živjeti kao spavač”⁶¹ Dakle, Ortega i sebe smatra pripadnikom te elite zbog toga što uzima u obzir svoje okolnosti, istražuje ih, preispituje te želi naći rješenja za one probleme koji sprječavaju neko bolje buduće djelovanje.

Jedan od glavnih problema jest, dakako, čovjek – masa koji, iako pred sobom ima pregršt mogućnosti, živi prepušten struji, bez plana i programa za budućnost. Ovdje se ne govori, kao što sam već spomenula, o dvije društvene klase, nego o vrstama ljudi. I među onim bogatijim, a i među siromašnijim postoje mase i elite. Pogrešno bi bilo pomisliti da Ortega određuje ljude prema društvenom statusu. Čovjek elite je onaj koji zahtijeva mnogo od samoga sebe, a živi disciplinirano i plemenito. Plemenito živjeti za Ortegu je sinonim „života provedenog u radu postavljenog uvijek tako da sam sebe mora nadrastati, pretvoriti se iz onoga što je sad u ono što se iznosi kao obveza i zahtjev.”⁶² Drugim riječima, odličnika

⁵⁹ Friedrich Nietzsche, *Genealogija morala*, str. 14 <https://svetlogike.files.wordpress.com/2013/12/6919293-genealogija-morala-on-the-genealogy-of-morals.pdf> (pristup: lipanj 2020)

⁶⁰ José Ortega y Gasset, *Posmatrač*, str. 24

⁶¹ José Ortega y Gasset, *Pobuna masa*, str. 14

⁶² Isto, str. 96

karakterizira ulaganje u sebe i u one napore koji mu nisu prirodno nametnuti kao puka reakcija na vanjske potrebe.

3.4. Europa kao rješenje

Uzevši u obzir sve nedaće koje su sustigle Španjolsku, razvoj civilizacije te sve teže probleme koje taj rast generira, Ortega zaključuje da je vrijeme za formulaciju nekog novog životnog načela. On obnovu Španjolske vidi u kontekstu njene europeizacije. Na konferenciji održanoj 1910. godine pod naslovom *Socijalna pedagogija kao politički program*, kao zaključni dio svog govora, Ortega je izrekao: „Jasno je od početka bilo da je Španjolska problem, a Europa rješenje.”⁶³ No, budući da je i Europu preplavila masa koja nije dorasla rješavanju ključnih problema, kako je moguće da Španjolska treba tražiti spas upravo u njoj?

Prije nego li krenem govoriti o Orteginoj ideji europeizacije, valja spomenuti kako ta ideja o spasonosnoj Europi nije došla prvotno od nje. Kao što sam već spomenula u prvom poglavlju, još su predstavnici Generacija 98 polemizirali o ulozi Europe u rješavanju španjolskog problema te je većina njih bila žustro protiv Europe kao ključa za obnovu Španjolske. S druge strane, Joaquín Costa, političar i povjesničar s kraja XIX. stoljeća, govori o ideji regeneracije Španjolske kao jedinom načinu za svjetliju budućnost zemlje, a ta se regeneracija sastoji u njenom okretu ka Europi.

Dolaskom prvog svjetskog rata Španjolska je održala svoju neutralnost koja joj je donijela ekonomsku stabilnost, iako su unutar zemlje postojale mnoge trzavice između onih koji su podržavali Saveznike i onih koji su podržavali Njemačku. Međutim, marginalizacija Španjolske uzrokovala je brojne polemike među tadašnjim intelektualcima, uključujući i Generaciju 14. Ortega je mišljenja da europsko društvo prethodi postojanju svih europskih nacija, a društvo definira kao „zajednički život ljudi reguliran određenim sistemom uzusa – jer pravo, javno mnijenje i javna vlast nisu ništa drugo doli uzusi.”⁶⁴ Prema tome, europski narodi kao društvo postoje odavno. Međutim, u XIX. stoljeću, ekspanzijom nacionalizama, europsko društvo biva rasklimano. Narodi su se zatvorili sami u sebe, a samim time u sebi pobudili mržnju prema drugima. Onaj tko se povuče u svoje običaje i tradicije bez gledanja

⁶³ José Ortega y Gasset, „La pedagogía social como programa político“, u: Ortega y Gasset, *Obras completas*, Occidente, Madrid, 1946, str. 513

⁶⁴ José Ortega y Gasset, *Evropa i ideja nacije*, str. 229

prema van, s vremenom će početi osjećati odboj i prezir prema svima onima koji se u nečemu razlikuju. Zbog tog osamljenja naroda, jedinstvo europskog društva se rasplinulo.

Svaki narod bi trebao ponovno, uz pomoć odabrane manjine, probuditi svijest o pripadnosti europskoj kulturi. Ono što Ortega želi jest stvaranje svojevrstne koegzistencijske zajednice koja bi razvijala programe usmjerene ka budućnosti. Ovdje se ne radi o stvaranju jedne države u kojoj bi se svi europski narodi stopili, nego o suživljenju različitosti. Milivoj Solar će u pogovoru *Pobuna masa* reći da je Ortega „točno predvidio potrebu ujedinjenja Europe, pa čak i karakter tog ujedinjenja koje bi moralo odgovarati glasovitomu Goetheovom načelu jedinstva u raznolikosti.“⁶⁵ Takav suživot ima jedan i jedini cilj: briga za budućnost i zajedničko rješavanje problema koji se tiču svih.

Ako Španjolska okrene leđa Europi, fenomen omasovljenja te marginalizacija čovjeka – elite u potpunosti će ju preuzeti, a sasvim je jasno da masa ne zna niti želi djelovati u svrhu budućnosti jer misli samo na svoje osobne ciljeve. Na jednom mjestu Ortega piše: „Naš život je dijalog u kojem je pojedinac samo jedan od sugovornika: drugi sugovornik je pejzaž, okolina“⁶⁶, a što je drugo Europa za Španjolsku doli okolina koja joj je neophodna. Ne skrivajući divljenje prema Joaquínu Costi, Ortega kaže da „ako je regeneracija cilj, europeizacija je put do nje.“⁶⁷ No, to ne znači gušenje tradicija i običaja svojstvenih samo Španjolskoj. To su odlike nacije, a ono što Ortega misli pod idejom europeizacije jest formacija ultranacije. Svakoju europskoju državu on pridaje tu dualnost: njihovi stanovnici su sastavni dijelovi nacije koju tvore, ali u isto vrijeme su i pripadnici europske ultranacije.

Glavna zadaća te ultranacije nije samo puki suživot, nego neko buduće djelovanje. Suživot služi kako bi se ostvarilo ono što je potrebno za sutrašnji boljitak. Razvoj znanosti, tehnologije, kulture i ostaloga može se maksimalno iskoristiti samo ako to bude zajednički pothvat. Ortegina definicija Europe stoji u suprotnosti njegovoj analizi beskičmene i bestrukturane Španjolske: ona je znanost, a „znanost i tehnika idu ruku pod ruku i ujedinjene su u europskoj kulturi.“⁶⁸ Cilj Španjolske trebala bi biti upravo integracija u tu kulturu jer više je nego očito da Španjolska ne može sama. Ortega ju želi vidjeti kako ide u korak s tada najrazvijenijim državama poput Engleske, Francuske i Njemačke.

⁶⁵ José Ortega y Gasset, *Pobuna masa*, str. 245

⁶⁶ José Ortega y Gasset, *Posmatrač*, str. 40

⁶⁷ José Ortega y Gasset, *La pedagogía social como programa político*, str. 513

⁶⁸ Jesús Sebastian Lorente, „La idea de Europa en el pensamiento político de Ortega y Gasset“, *Revista de estudios políticos*, 1994 (83), str. 221-246

4. Ortegino nasljeđe u našem dobu

Jedna od glavnih karakteristika cijelog Orteginog opusa jest njegova aktualnost. Iako je svaki esej i svaku knjigu Ortega pisao kao direktan odgovor na okolnosti koje su ga okruživale, posebice one političke, univerzalnost njegove misli može se pripisati činjenici da on uzroke političkih problema traži mnogo dublje, na razini ljudske duševnosti i kulture. Često je Ortega i sam znao naglašavati da njegovo djelo nije politički usmjereno nego da se zasniva na dubljim, filozofskim podlozi. Upravo su zbog toga njegova razmišljanja i problematizacije i danas primjenjivi. Julián Marías, Ortegin učenik, 1975. godine je napisao: „Kad se danas čita *Pobuna masa*, ne vidi se da je napisana prije četrdeset i pet godina. Čini se da opisuje i analizira stanje u današnjem – ili možda sutrašnjem – svijetu.“⁶⁹ Kasnije još nadodaje: „Jedva da bi se našla stranica koja ne bi bila aktualna. Još više: koja ne bi imala budućnost, koja ne bi bila predviđanje.“⁷⁰

Glavna ideja koju Ortega zagovara jest važnost budućnosnog djelovanja, a ono se postiže našom aktivnošću u političkom i društvenom životu. Međutim, uspavanost nacije je jedna od glavnih prepreka tomu. Omasovljenje koje Ortega žustro kritizira više je nego prisutno i danas. Čak štoviše, usuđujem se reći da je naše doba zahvatio još teži oblik čovjeka – mase upravo zbog toga što je ogromnim napretkom tehnologije i medija njegov lik svakodnevno vidljiv. Danas se svatko smatra stručnjakom za sve. Platforme društvenih mreža prepune su javnih izljeva osobnih mišljenja, stavova, kritika, omalovažavanja pa čak i govora mržnje. Dakako, radi se o slobodi mišljenja i govora, ali ono što je karakteristično za takvu većinu ili masu ljudi jest pasivnost kada se treba nešto provesti u djelo. „Dok je meni dobro, briga me za ostale“ rekao bi tipični predstavnik mase.

Građani su nezadovoljni vlašću, ali izlaznost na izborima je vrlo malena. Među političarima nalazimo veliki broj onih Orteginih pseudointelektualaca, a narod biva sve udaljeniji od političkog života. Kao posljedicu imamo gubitak vjere u produktivnost i smisao politike, a vlast prestaje gajiti empatiju prema narodu. Dolazimo do začaranog kruga u kojem se te dvije strane nikako ne uspijevaju pomiriti.

Problem prevelike centralizacije zemlje i danas je vruća tema u Španjolskoj, a katalonska borba za neovisnost i dalje potresa ionako već klimavo tlo jedinstvene Španjolske. Čak štoviše, smatram da je razjedinjenost još veća nego u Ortegino vrijeme. Pripajanje

⁶⁹ José Ortega y Gasset, *Pobuna masa*, str. 17

⁷⁰ Isto, str. 22

Europskoj uniji nije previše donijelo boljitak koji je Ortega priželjkivao. Iako je među prvim misliocima elaborirao ideju o europskoj ultranaciji, pogrešno je Ortega smatrati pretečom ideje današnje Europske unije budući da se ona razlikuje od njegove formulacije ultranacije u tome što je primarno gospodarski orijentirana.

Ono zbog čega je još Ortega aktualan i danas jest njegova psihološka analiza čovjeka – mase. U španjolskim dnevnim novinama *El Mundo* 2017. godine objavljen je članak pod naslovom „Niños mimados, adultos débiles: llega la generación blandita“⁷¹ u kojem se kritizira suvremeni odgoj djece u kojem je sve podređeno djetetu. To stvara tzv. krhku generaciju. Djecu se prezaštićuje i previše im se udovoljava, a to je svakako loše za njihovu budućnost. Upravo je i Ortega čovjeka – masu okarakterizirao kao *niño mimado*, odnosno, razmaženo derište kojemu je sve dano i olakšano, a on se nikada ne pita o postanku toga što ima, nego zadovoljno iskorištava sve do maksimuma. U *Pobuni masa* Ortega kaže: „Nasljednika duge i genijalne prošlosti – genijalne po nadahnuću i postojanjima – novu svjetinu razmazio je svijet koji ga okružuje. Razmaziti znači ne ograničiti želje, ostaviti dojam da je sve dopušteno i da se ništa ne mora. Biće podvrgnuto tom režimu nema iskustvo vlastitih granica.“⁷² Proizvodi li onda takva vrsta suvremenog odgoja čovjeka – masu? Izvjesno je da da.

Čak i školski sustavi sve više teže homogenosti: djecu se uči kako da se uklope među ostale, kako da budu kao i svi, s istim interesima, hobijima, željama... Čak se i od onih nadarenijih učenika ne iziskuje mnogo zato što bi se onda druga djeca, koja ne dijele istu nadarenost, osjećala zakinutima. S jedne strane imamo težnju za izjednačavanjem uvjeta rada, učenja i prilika, što nikako nije negativno. No, s druge strane, prevelika homogenost ide na štetu onih iznadprosječnih čije sposobnosti možda neće biti maksimalno realizirane zbog toga što se od njih neće očekivati više od pukog prosjeka.

⁷¹ Berta G. De Vega, „Niños mimados, adultos débiles: llega la generación blandita“ <https://www.elmundo.es/papel/todologia/2017/01/11/5874d407268e3e6f3a8b45bc.html> (pristup: svibanj 2020)

⁷² José Ortega y Gasset, *Pobuna masa*, str. 92

Zaključak

Cjelokupna Ortegina filozofija može se smatrati svojevrsnim pozivom na buđenje svijesti svakog pojedinca. Kako bi se postigao boljitak cjelokupnog društva, važno je da svaka individua uvidi važnost veze između sebe i okoline. Ja sam čovjek, biološko biće, ali prava bit ljudskosti ostvaruje se samo u korelaciji sa okolnostima. Ortega svoju filozofiju politike započinje polazeći od te mikrorazine, od pojedinca te ju proširuje uvodeći kontekst društvenih i političkih događanja u Španjolskoj i Europi. Njegovo perspektivističko razumijevanje svijeta, zalaganje za pluralnost istine, suprotnost je današnjem sveprisutnom scijentizmu koji uzdiže znanost kao jedinu istinu, a umanjuje vrijednost društvenih znanosti. Upravo se Ortegina filozofija bori protiv takvog jednostranog gledanja na svijet.

Možda bi mu neki mogli prigovoriti preveliku pristranost Europi, a preveliku kritičku nastrojenost prema Španjolskoj. To bi svakako bilo netočno tumačenje Ortege i značilo bi da ga se nije razumjelo. Jedan je španjolski novinar, potaknut lošim zbivanjima u zemlji, korupcijom političara, separatističkim pokretima, porastom stope nezaposlenosti i ostalim nedaćama, 2016. godine napisao: „Boli me Španjolska, kao što boljela i Unamuna, Ortegu i Queveda, rastužuje me sa ovom tupom i dubokom boli.“⁷³ Upravo zato se je i Ortega, zbog boli koju je osjećao kada je uvidio propadanje voljene zemlje, odlučio na pisanje programa koji bi, po njegovu mišljenju, pomogao izvući Španjolsku iz krize.

Zbog toga njegova naoko prevelika zanesenost Europom nije puka hirovitost nego nužnost. Europa je okolnost koju treba uzeti u obzir. U nastanku čovjeka – mase, koji je lišen bilo kakve brige za budućnost i ambicije, Ortega vidi najveću prijetnju jer u njemu vidi tendenciju ka pobuni. Demokratizacija različitih sfera života otvorila je put ka omasovljenju i populizmu. Zbog toga je bitna ona elita za koju se Ortega toliko zalaže. Ne zapadajući u populizam, a vodeći se perspektivističkim shvaćanjem života, elita ili odabrana manjina vodila bi Španjolsku ka integraciji u europsku kulturu kojoj Španjolska, prema njemu, nedvojbeno pripada. Pri tome ona ne bi izgubila svoju autentičnost. Naprotiv, svoju specifičnost bi mogla poboljšati, a u isto vrijeme biti pripadnikom europske ultranacije.

⁷³ Francisco Rodríguez, *Me duele España* <http://www.diariosigloxxi.com/texto-diario/mostrar/472563/duele-espana> (pristup: lipanj 2020)

Popis literature

- Brown, Gerald G., *Historia de la literatura española 6/1. El siglo XX*, Ariel, Barcelona, 2002.
- Dobson, Andrew, *An Introduction to the Politics and Philosophy of José Ortega Y Gasset*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- De Vega, Berta G., „Niños mimados, adultos débiles: llega la generación blandita“ <https://www.elmundo.es/papel/todologia/2017/01/11/5874d407268e3e6f3a8b45bc.html> (pristup: svibanj 2020)
- Holmes, Oliver, „José Ortega y Gasset“ <https://plato.stanford.edu/entries/gasset/> (pristup: prosinac 2019)
- Jakuš, Andreja, „Razvoj španjolske filozofske misli od Seneka do danas“, u: Krznar, Tomislav (ur.), *Filozofija je djelo*, Hrvatsko filozofsko društvo/Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017., str. 33 – 46
- Johnson, Roberta, „La vida como problema en "Adán en el Paraíso" de Ortega y "El árbol de la ciencia" de Baroja“ <http://www.cervantesvirtual.com/obra/la-vida-como-problema-en-adan-en-el-paraiso-de-ortega-y-el-arbol-de-la-ciencia-de-baroja/> (pristup: siječanj 2020)
- Krznar, Tomislav, „Čovjek mase ili o ulozi filozofije u obrazovanju“, u: Krznar, Tomislav (ur.), *Filozofija je djelo*, Hrvatsko filozofsko društvo/Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017., str. 213 – 226
- Krznar, Tomislav, „Misao Joséa Ortege y Gasetta“, u: Krznar, Tomislav (ur.), *Filozofija je djelo*, Hrvatsko filozofsko društvo/Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017., str. 11 -14
- Lorente, Jesús Sebastian, „La idea de Europa en el pensamiento político de Ortega y Gasset“, *Revista de estudios políticos*, 1994 (83), str. 221-246
- Lorenzo Peña: *Consideraciones críticas sobre el pensamiento filosófico-político de José Ortega y Gasset*, <http://digital.csic.es/bitstream/10261/14085/1/ortega.pdf>
- Maestre, Agapito: *Ortega y Gasset, el gran maestro*, Almuzara, Madrid, 2019.
- Menéndez Alzamora, Manuel, *La Generación del 14. Una aventura intelectual*, Siglo XXI, Madrid, 2009.
- Nietzsche, Friedrich, *Genealogija morala* <https://svetlogike.files.wordpress.com/2013/12/6919293-genealogija-morala-on-the-genealogy-of-morals.pdf> (pristup: lipanj 2020)
- Nietzsche, Friedrich, *Tako je govorio Zaratustra*, Moderna vremena, Zagreb, 2001.
- Nietzsche, Friedrich, *Uz genealogiju morala*, AGM, Zagreb, 2004.

- Ochoa de Michelena, Francisco Javier, „La europeización de España desde la cultura y las categorías del juicio. Reflexiones en torno a Ganivet, Unamuno y Ortega”, *Revista Castellano-Manchega de Ciencias Sociales*, 2007 (8), str. 193 – 213
- José Ortega y Gasset, „La pedagogía social como programa político“, u: José Ortega y Gasset, *Obras completas*, Occidente, Madrid, 1946, str. 494. – 513.
- Ortega y Gasset, José, *España invertebrada*, Madrid, Espasa Calpe, 1967.
- Ortega y Gasset, José, *Qué es filosofía?*, Espasa Calpe, Madrid, 1980.
- Ortega y Gasset, José, „Vieja y nueva política“, u: José Ortega y Gasset, *Obras completas, Vol.I*, Alianza editorial, Madrid, 1987
- Ortega y Gasset, José, „Tema našeg vremena“, *Treći program Hrvatskog radija*, 1993 (40), str. 235-240
- Ortega y Gasset, José, *Posmatrač*, Clio, Beograd, 1998.
- Ortega y Gasset, José, *Pobuna masa*, Golden Marketing, Zagreb, 2003.
- Ortega y Gasset, José, *Meditacije o Quijoteu*, Demetra, Zagreb, 2008.
- Ortega y Gasset, José, *Studije o ljubavi*, Demetra, Zagreb, 2009.
- Ortega y Gasset, José, „Evropa i ideja nacije“, *Europski glasnik*, 2013 (18), str. 219 – 237
- Raunić, Raul, „Javni intelektualci i demokratska politička kultura“, u: *Filozofija je ženskog roda. Zbornik u čast Nadeždi Čaćinović*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2019., str. 19 – 37
- Rodríguez Huéscar, Antonio, *Perspectiva y verdad*, Alianza Editorial, Madrid, 1985.
- Solar, Milivoj, „Ortegina pobuna masa“, u: Solar, Milivoj, *Retorika postmoderne. Ogledi i predavanja*, Matica hrvatska, Zagreb, 2005., str. 74 – 84
- Škorić, Gordana, „Pitanja suvremene umjetnosti - Ortega y Gasset“, u: Krznar, Tomislav (ur.), *Filozofija je djelo*, Hrvatsko filozofsko društvo/Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017., str. 177 – 190
- Šulović, Ksenija, „Ideja o europeizaciji Španjolske početkom 20. stoljeća“, u: Krznar, Tomislav (ur.), *Filozofija je djelo*, Hrvatsko filozofsko društvo/Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017., str. 47 – 54
- Unamuno, Miguel de, „Sobre la europeización (arbitrariedades)“, *La España moderna*, 1906 (216), str. 64.- 83
- Vilar, Pierre, *Historia de España*, Editorial Crítica, Barcelona, 1982.